

ADALET ÇAĞRISI ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Muharrem Balcı

Anlam ve Değer Dergisi, 23 Ağustos 2026, Sayı 7

<https://www.anlamvedegerdergisi.com/article/274>

Türkiye’de hukuk ve adalet düşüncesi üzerine hem teorik hem pratik alanda çalışmaları ile tanınan Av. Muharrem Balcı ile dosya konumuz “Adalet Çağrısı” üzerine söyleşi gerçekleştirdik. Kendisi yıllardır avukatlık yanında hukuk-adalet düşüncesi üzerine kitaplar yazmakta, seminerler vermekte, öğrenci yetiştirmektedir. Adaletin çağımızdaki farklı alanları üzerine değerli bir söyleşi gerçekleştirdik. İstifadenize sunuyoruz.

Rüstem BUDAK

1- Bugün dünyada ve İslâm toplumlarında en çok konuşulan kavramlardan biri adâlet.

Adâlet denildiğinde çoğu zaman hukuk akla geliyor. Oysa adâlet; bireyin vicdanında, aile ve toplum hayatında, çalışma yaşamında ve devlet yönetiminde farklı boyutlara sahip bir kavramdır. Sizce adâletin bireysel, sosyal ve devlet düzeyindeki tanımı nedir? Adâlet kavramının ilahi ve insani temelleri nelerdir?

Sizin de söylediğiniz gibi adâlet, sadece hukukun konusu değildir. İnsanın kendisiyle, Rabbiyle, diğer insanlarla ve bütün varlıkla kurduğu ilişkinin ölçüsüdür. Bu sebeple adâlet, bireysel ahlâktan devlet yönetimine kadar uzanan çok katmanlı bir kavramdır. İslâm düşüncesinde adâlet hem ilahî bir emir hem de insanın yaratılışına yerleştirilmiş bir ide, bir vicdan ilkesidir.

Adâlet, bireyin ahlâkı, toplumun huzuru ve devletin meşruiyetidir. Adâlet, bireyde vicdan, toplumda güven, devlette hukuk olarak görünür. İslâm bakış açısında adâlet, yalnızca hak dağıtmak değil her şeyi yaratılış amacına uygun yerine koymaktır. Bu nedenle adâlet, hem Allah'ın isimlerinden doğan ilahî bir emânet hem de insanın fitratına yerleştirilmiş evrensel bir sorumluluktur.

Bireysel düzeyde adâlet, bireyin, Allah'ın koyduğu ölçüye bağlı kalarak, öncelikle kendisine karşı âdil olması, bedenini, aklını, ruhunu, özgürlüğünü ve zamanını israf etmemesi, saniyen Allah'a karşı kullukta samimi olması, O'nun hakkını gözetmesi, üçüncüsü, başkalarına karşı hak yememek, dürüst olmak, emânete riayet etmek şeklinde âdil olmasıdır. "Allah adâleti, ihsanı ve yakınlarla vermeyi emreder..." (Nahl, 16/90) Bu bilinç, adâleti yalnızca hukuki bir ilke olmaktan çıkarıp, insanın bireysel, toplumsal ve siyasal hayatını kuşatan bir medeniyet ilkesi hâline getirir. İslâm ahlâkında zulmün ilk şekli, insanın kendi nefesine zulmetmesidir.

2. Kur'an-ı Kerim'de Allah adâleti imanının ayrılmaz bir parçası olarak sunarken, Müslüman toplumlarda adâlet krizinin yaşanmasını nasıl açıklıyorsunuz? Bir toplumda dindarlık görünüşleri artarken adâlet duygusu zayıflıyorsa, burada nerede yanlış yapılıyor?

Bu soru, yalnızca sosyolojik değil, aynı zamanda kelâmî, ahlâkî ve medeniyet tasavvurunu ilgilendiren temel bir sorudur. Kanaatimce mesele, Kur'an'ın adâlet anlayışı ile Müslüman toplumların tarih içinde geliştirdikleri dindarlık biçimleri arasındaki mesafenin giderek açılmasıdır.

Allah, adâleti imanının tabîî bir sonucu olarak sunar. Buna karşılık Müslüman toplumlarda adâlet, çoğu zaman dinî hayatın merkezinden koparılmış, ibadetler görünür hâle gelirken, adâlet geri çekilmiş, şekil güçlenirken ruh zayıflamıştır.

Kur'an, adâleti mahkeme salonuna değil, insanın vicdanına yerleştirir. Bugün ise adâlet denildiğinde çoğu insanın aklına yalnızca mahkemeler gelmektedir. Oysa mahkemeler toplumdaki adâletin sebebi değil, sonucudur. Vicdanlarda çöken adâlet, en sonunda kurumlarda da çöker.

Bir başka husus, din, ahlâk üretmekten çok kimlik üretmeye başlamıştır. Kur'an'ın amacı "Müslüman etiketi" üretmek değildir. Amacı âdil insan üretmektir.

İbadet ile ahlâk birbirinden kopmuştur. Kur'an'da namazın amacı: "...Namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar." Oruç, "takvaya ulaştırsın diye", zekât, malı temizlesin diye... Yani bütün ibadetler ahlâk üretmek içindir. Bunlar gerçekleşmezse Kur'an'ın istediği dönüşüm gerçekleşmez.

Günümüzde adâlet yerine sadakat öne geçirilmiştir. Bu, modern Müslüman toplumların en büyük imtihanlarından biridir. Kur'an'ın ölçüsü ise haktır. İnsanların ölçüsü çoğu zaman "bizden olmak" hâline gelmiştir. Böyle olunca adâlet değil taraftarlık, liyakat

değil yakınlık, emânet değil bağlılık öne çıkar. Oysa Kur'an'ın adâlet anlayışı dosta ayrı, düşmana ayrı uygulanacak bir ilke değildir.

Güç, hakikatin önüne geçmiştir. Kur'an, sürekli güç sahiplerini uyarır. Çünkü zulüm çoğu zaman güçle birlikte büyür. Firavun bunun sembolüdür. Karun servetin, Hâmân bürokrasinin, belamlar ise dinî otoritenin yozlaşmasının sembolleridir. Kur'an'ın anlattığı bu dört tip, her çağda farklı isimlerle yeniden ortaya çıkar.

Dindarlık, hesap vermekten çok hesap sormaya dönüşmüştür. Kur'an önce insanı kendi nefsiyle yüzleştirir. Modern dindarlık ise çoğu zaman başkalarının yanlışlarıyla meşguldür. Kendi zulmünü görmeyen toplum, başkasının zulmüne karşı da güvenilir olamaz. Kur'an'ın ilk sorusu, "Kendiniz için ne yaptınız?"

Adâlet imanının ayrılmaz parçasıdır çünkü Allah'ın isimlerinden biri el-Adl'dir. İnsan Allah'a yaklaştıkça adâlete yaklaşmalıdır. İbadetin meyvesi adâlet değilse, orada Allah'ın isimleri davranışlara yeterince yansımıyor demektir. Bu yüzden Kur'an'da dikkat çekici bir ilişki vardır. Allah namazı emreder, orucu emreder, zekâtı emreder ama bunların hepsini sonunda insanı adâlete ulaştıracak bir eğitim olarak sunar.

Peki nerede yanlış yapılıyor?

Bana göre temel yanlış, dini amaç olmaktan çıkarıp araç hâline getirmekte yatmaktadır. Kur'an'ın inşa etmek istediği insan güvenilir, merhametli, âdil, emânete sadık, hakkı ayakta tutan insandır. Araç hâline gelen din, ahlâk üretmek yerine taraf üretmeye başlıyor.

3. Güç sahibi olmak, adâletli kalmayı neden bu kadar zorlaştırıyor? Güç ile adâlet arasındaki denge nasıl korunabilir?

Bu soru, insanlık tarihinin en eski ve en çetin sorularından biridir. Çünkü Kur'an'a göre sorun öncelikle **gücün varlığı değil, gücün bireyin kalbinde meydana getirdiği dönüşümdür**. Güç, karakter üretmez, karakteri görünür kılar. Kur'an'ın insan tasavvuru bu konuda oldukça gerçekçidir. İnsan, kendini yeterli gördüğünde sınırı aşmaya meyleder: "Hayır! İnsan kendisini müstağni (kendine yeterli) gördüğünde mutlaka azgınlaşır." (Alak, 6-7)

Dikkat edilirse ayet, "güç sahibi olunca" demiyor; **"kendini yeterli görünce"** diyor. Çünkü gücün en büyük tehlikesi, insanın kendisini hesap vermez sanmaya başlamasıdır.

Güç, insanın kendisiyle arasına mesafe koyar. Güç arttıkça eleştiri azalır. Eleştiri azaldıkça muhasebe zayıflar. Muhasebe zayıfladıkça hata görünmez olur. Sonunda kişi yaptığı her şeyi doğru sanmaya başlar. İşte Kur'an'ın "istikbar" dediği kibir, çoğu zaman burada başlar. Firavun'un "Ben sizin en yüce rabbinizim" sözü, bir anda söylenmiş bir cümle değil uzun bir denetimsizlik sürecinin sonucudur.

Güç, çevreyi de dönüştürür. Güç sahibi yalnız değişmez. Onun çevresi de değişir. Hakikati söyleyenler azalır, onaylayanlar çoğalır. Samimi dostların yerini çıkar ilişkileri alır. Kur'an'da Firavun'un yanında Hâmân'ın ve seçkin çevresinin zikredilmesi tesadüf değildir. Zulüm çoğu zaman tek kişinin değil, sessiz kalan veya alkışlayan bir çevrenin ortak ürünüdür.

Güç, adâlet yerine faydayı öncelemeye başlar. Başlangıçta, "Hak nedir?" sorusu sorulur. Sonra yavaş yavaş şu soru öne geçer: "Bizim işimize yarar mı?" Adâletin yerini maslahatın aldığı nokta burasıdır. Oysa Kur'an, maslahatın da hakkın da ölçüsünü vahyin belirlediğini öğretir.

Güç ile adâlet arasındaki dengenin korunabilmesi için gücün emânet olarak kabulü gerekir. Kur'an'da yönetim bir üstünlük değil, emânettir. Emânetin sahibi insan değildir. İnsan yalnızca emânetçidir. Bu bilinç kaybolduğunda makam mülke dönüşür.

Hesap verebilirlik korunmalıdır. Allah'ın huzurunda hesap vereceğine gerçekten inanan bir yönetici, gücü mutlaklaştıramaz. Hz. Ömer'e nispet edilen şu söz, bu anlayışı özetler: "Fırat kıyısında bir koyun kayboldu, hesabının benden sorulacağından korkarım."

İstişare vazgeçilmez olmalıdır. Kur'an'ın "işlerini aralarında danışarak yürütürler" ilkesi, sadece bir nezaket tavsiyesi değildir. İstişare, gücün tek elde mutlaklaşmasını önleyen, yanlışları erken fark ettiren, adâleti besleyen bir mekanizmadır.

"Emânetleri ehline veriniz" ilkesi uyarınca, liyakat sadakatin önüne geçirilmelidir. Çünkü liyakat zayıfladığında adâlet de zayıflar. Yakınlık, akrabalık, partizanlık, cemaatçilik, kabilecilik, adâletin en büyük düşmanları hâline gelir. Mülakat cumhuriyeti değil, liyakat cumhuriyeti esas alınmalıdır.

Hukuk kişilere göre değişmemelidir. Kur'an'ın en çarpıcı ilkelerinden biri şudur: Adâlet; yakına da uzağa da zengine de fakire de dosta da, düşmana da aynı ölçüyle uygulanmalıdır. İşte hukukun üstünlüğü dediğimiz şey, Kur'an'ın bu evrensel ilkesinin kurumsal ifadesidir.

Güç, adâletin alternatifi değil, imtihanıdır. Gücün meşruiyeti, büyüklüğünden değil kendisini sınırlandırabilme ahlâkından doğar. Adâlet, gücü elinde tutanın değil, gücü hakka teslim edebilenin erdemidir.

4- Hukuka uygun olan her karar gerçekten âdil midir? Hukuk ile adâlet arasındaki mesafe hangi durumlarda açılır?

Bu soru, hukuk felsefesinin temel sorularından biridir. Hukuka uygun olan her karar âdil olmayabilir. Çünkü hukuk ile adâlet aynı şey değildir. Hukuk, adâleti gerçekleştirmek için oluşturulan kurallar bütünüdür. Bu yüzden, adâlet hakka racidir deriz. Adâlet ise ilâhî hukukun ulaşmak zorunda olduğu ahlâkî ve ilahî ölçüdür.

İslâm'ın adâlet anlayışı tam bu noktada modern hukuk anlayışından ayrılır. Kur'an, insanı sadece kanunlara uymaya değil, **hakkı ayakta tutmaya** çağırır. Kanunun lafzı ile hakkın ruhu çatıştığında, müminin vicdanı şu soruyu sormak zorundadır: "Bu karar sadece yasal mı, yoksa gerçekten haklı mı?"

Beşerî hukuk yazılır, değişebilir, insanlar tarafından yapılır, zamanın şartlarından etkilenir. Adâlet ise hakk'ı esas alır, vicdanı besler, ahlâkî gözetir, ilahî ölçüye dayanır. Bunun için tarihte nice zulüm tamamen "hukuka uygun" gerçekleştirilmiştir.

5- Günümüzde cemaatler, vakıflar ve sivil İslâmî yapılar da zaman zaman adâlet tartışmalarının odağına yerleşiyor. Özellikle kamuda cemaat, parti, ideoloji veya grup bağlılığı, insanın adâlet terazisini bozabilir mi? Bunu önlemenin yolu nedir?

İslâm hukukunun ve İslâm'da hükümlerin amacı, maslahatı gerçekleştirmek ve mefsedeti önlemektir. Fakat burada da dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Maslahat, adâletin yerine geçemez. Gerçek maslahat zaten adâletin içinde gerçekleşir.

Adâletten kopan maslahat anlayışı kolayca keyfiliğe dönüşebilir. Günümüzde sosyal ve siyasal yapılarda olduğu gibi cemaatlerde de adâlet yerine sadakat öne geçirilmiştir. Bu, modern Müslüman toplumların en büyük imtihanlarından biridir. Kur'an'ın ölçüsü haktır. Haksızlığı önlemenin yolu, adâlet anlayışının dosta da düşmana da aynı ölçüde uygulanmasıdır. Merhum Aliya'nın da dediği gibi "Düşmanlarımıza tek bir borcumuz var, adâlet".

6- Günümüzde sosyal medya, mahkemelerden önce hüküm veren bir vicdan mekanizmasına dönüştü. Bu durum adâlet arayışını nasıl etkiliyor?

Bu, çağımızın en önemli adâlet sorunlarından biridir. Çünkü tarihte ilk defa milyarlarca insan aynı anda hem haber alan hem yorum yapan hem de hüküm veren bir konuma gelmiştir. Sosyal medya, kamusal vicdanı görünür kılmış fakat aynı zamanda sabrı, tahkiki ve hakkaniyeti zayıflatan yeni bir "hız ve haz kültürü" üretmiştir.

İslâm'ın adâlet anlayışı ile sosyal medyanın işleyiş mantığı arasında bir gerilim vardır. İslâm, hüküm vermeden önce araştırmayı, sosyal medya ise araştırmadan önce tepki vermeyi teşvik eden bir zemindir. "Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa zarar verir, sonra yaptığınıza pişman olursunuz." (Hucurat, 6)

Eskiden insanlar mahkeme kararını beklerdi. Bugün ise çoğu zaman mahkeme, sosyal medyanın oluşturduğu kanaati esas alabiliyor. Sosyal medya bazen milyonlarca insanı aynı anda öfkeli edebiliyor. Oysa hukuk, duygularla değil delillerle karar verir. Kur'an'ın şahitlik konusundaki titizliği de bunun içindir.

Modern hukukun temel ilkelerinden biri, masumiyet karinesidir. Sosyal medyada ise çoğu zaman bunun tersi işler. Önce suçlama gelir. Sonra linç başlar. En sonunda delil aranır. Oysa insanlığın ilk evrensel kuralı "*Aslolan ibahadır.*" Mübah olan, yasaklanmamış olandır. Masumiyet / suçsuzluk karinesi esastır.

Kalabalık, vicdan sanılıyor. Binlerce kişinin aynı şeyi söylemesi, o şeyi doğru yapmaz. Kur'an, hakikati hiçbir zaman çoğunluğa teslim etmez. Sosyal medya, vicdanı uyandırabilir fakat hükmü veremez. Asr sûresinin indiriliş amacı da budur. İnsanların çoğu hüsrandır.

7. Sizce modern dünyanın en büyük adâlet problemi nedir: Hukuksuzluk mu, çifte standart mı, yoksa vicdan eksikliği mi?

Kanaatimce bu üçü birbirinden bağımsız problemler değildir, fakat modern dünyanın en büyük adâlet problemi vicdan eksikliği ve hukuka yabancılaşmadır. Vicdan zayıfladığında çifte standart doğar, çifte standart yaygınlaştığında hukuk da araçsallaşır. Bireyin vicdanının doğuş yeri de inançları, sabiteleridir. Bir başka deyişle Sünnetullah ve inanç sabiteleridir. Sabitelerde kayma olduğunda, inançta ve adâlette görecelik başlar. Vicdan da bundan etkilenir. Adâlet sana göre bana göre, görece hale gelir.

Hukuksuzluk, çoğu zaman sebep değil sonuçtur. Bir toplumda hukuk zayıflıyorsa, bunun arkasında çoğu zaman daha derin bir ahlâkî kriz vardır. Kanunlar kendi

başlarına adâletsiz olmaz. Onları yapan, uygulayan, yorumlayan, insanlardır. Vicdanını kaybeden insan, en iyi kanunları bile zulüm aracına dönüştürebilir. Bunun için Kur'an, sürekli insanı inşa etmeye çalışır. Çünkü âdil insan olmadan âdil kurum kurulamaz.

8- Allah'ın "El-Adl" ismine iman eden bir Müslümanın günlük hayatında mutlaka göstermesi gereken adâlet davranışları nelerdir?

Bu soru, aslında iman ile hayat arasındaki ilişkinin özünü yakalıyor. Çünkü Allah'ın "El-Adl" ismine iman etmek, sadece O'nun mutlak adâlet sahibi olduğuna inanmak değildir. O'nun ahlâkını, bireyin kendi hayatında tecelli ettirme sorumluluğunu da üstlenmektir. Nitekim İslâm düşüncesinde "ahlâkullah ile ahlâklanmak" ifadesi, Allah'ın zatına değil, O'nun kullara öğrettiği ahlâkî ilkelere yönelmeyi anlatır. "El-Adl" ismi de bu ilkelerin en belirginlerinden biridir.

Bu sebeple "El-Adl" isminin ahlâkını tek cümlede şöyle ifade edebiliriz:

Allah'ın 'El-Adl' ismine iman eden kişi, kimsenin görmediği yerde de hakkı gözeten; sevdiğine ayrı, sevmediğine ayrı ölçü uygulamayan; gücü karşısında zayıfı, menfaati karşısında hakkı, öfkesi karşısında vicdanı tercih eden insandır.

Burada bir soruya daha cevap aramak gerekiyor: Hukuk mu ahlâkı, ahlâk mı hukuku önceler. Bu da kadim bir sorudur ancak bu kısa söyleşide buraya girmek istemiyorum. Ancak kanaatim, ahlâkın hukuku öncelediğidir. Hukuk kuralları -ki bunda vahiy/Allah'ın emir ve yasakları da mevcuttur- aynı zamanda ahlâk kurallarını da belirler. Hz. Aişe'ye sorulan, "Ya Aişe, Allah Resulü'nün ahlâkı ne idi? Sorusuna karşı cevabı, "Siz Kur'an okumuyor musunuz? O'nun ahlâkı Kur'an'dı. O yürüyen Kur'an'dı.

Müslüman günlük hayatında kendisine karşı âdil olmalı, nefsine zulmetmemeli. Dilde adâleti öncelemeli. Aile içinde âdil olmalı. Ticarete âdil olmalı. Kur'an'da ölçü ve tartı üzerinde bu kadar çok durulmasının sebebi budur. Âdil şahit olmalı. Kur'an, mümini "adâleti ayakta tutan şahit" olmaya çağırır. Yönetirken âdil olmalı. Düşmanına karşı bile âdil olmalı. Zulm karşısında âdil davranmalı, sessiz kalmamalı.

Müslüman, adâleti sadece isteyen değil, adâlet sayesinde kendisine güven duyulan insandır. Çünkü 'El-Adl'e iman, insanın sözünü güvene, hükmünü hakkaniyete, hayatını ise emânet bilincine dönüştürür. Bu da Kur'an'ın hedeflediği "insanlara şahitlik eden ümmet" olmanın günlük hayattaki en somut tezahürlerinden biridir.

Muharrem BALCI

1952 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, Orta öğrenimini Sarıyer'de, Lise öğrenimini İstanbul Sarıyer Lisesinde tamamladı. 1977 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olarak Avukatlık stajına, 1979 yılı şubat ayında fiilen Avukatlık mesleğine başladı. Halen serbest Avukatlık yapmaktadır. Evli, dört çocuklu, 7 torunludur.

Av. Muharrem Balcı, fiili avukatlığının ve hukuk çalışmaların yanı sıra birçok sivil toplum kuruluşunun kurucu üyesidir ve bu kuruluşların çalışmalarına aktif olarak da katılmaktadır. Bunlar arasında, Hukukçular Derneği (HD), Mazlumlarda Dayanışma Derneği, MAZLUMDER) Kurucu Üyelikleri, Tüketiciler Birliği (TB) Onur Kurulu Başkanlığı, 69. Dönem (2010 – 2012) Türkiye Yeşilay Cemiyeti Genel Başkanlığı, yapmış olup birçok sivil toplum kuruluşunun kurucu üyesi ve fahri Hukuk Danışmanlığını yapmaktadır.

Hukukçu Dostları ve Öğrencileri ile birlikte Eylül 2014'te kurduğu HUKUK VAKFI'nın Başkanıdır.

Hukukçular Hukuk Okumaları Grubu'nun çalışmalarını yürütmekte ve bu çalışmaların toplandığı BİRİKİMLER'in (2003, 2006, 2009, 2012, 2016) editörlüğünü yapmaktadır. Çok sayıda makalesinin yanı sıra yayımlanmış kitapları, araştırma raporları, tebliğleri, konferansları vardır. Mecelle'yi, Tanzimat ve Islahat Fermanlarını ilk defa sadeleştirerek genç hukukçulara sunmuştur.

Hukuk ve düşüncenin farklı alanları ilgili düşüncelerini ve arşiv yazılarının bulunduğu <https://www.muhamrembalci.com/> kişisel internet sitesi bulunmaktadır.

Kitaplarından bazıları:

MGKVE DEMOKRASİ Hukuk – Ordu - Siyaset

Temel Belgelerle İnsan Hakları,

İstanbul Sözleşmesinden İnsanı ve Aileyi Korumak,

Hukukun Yaygınlaştırılmasına Notlar -1

Aliya ve Arkadaşları Örneğinde Gelecek Tasavvurumuz ve Yol Haritamız